

FİKİR VE SANAT ESERLERİNİN DENETİMİ

Çisem Gürsoy- Süheyla Nur Erçin *

Özet: Fikir ve sanat eserlerine uygulanan sansür günümüzde birçok tartışmaya yol açmaktadır. Sansürü ifade özgürlüğünün önünde bir engel olarak görenlerin yanı sıra kişilik hakkı ihlallerinin önlenmesi ve kamu düzeni için bir gereklilik olduğunu düşünenlerin sayısı da azımsanmayacak derecededir. Farklı görüşlerden dolayı, uygulanan sansür kararlarının gerekli olup olmadığı konusunda tartışmalar yapılmaktadır.

Sanat eserleri doğrudan bireyin bir kişilik hakkına saldırıyorsa belli oranlarda müdahalede bulunulması kabul edilebilir yalnız bu bahanelerin arkasına sığınıp sansürü bir baskı ya da kısıtlama aracı haline getirmek yanlış olur. Sansür uygulanmasına neden olan gerekçeler sağlam bir şekilde temellendirilmelidir aksi takdirde yapılanlar, susturma ve engelleme teşkil eder. Anlamları kapalı, soyut, farklı şekilde yorumlanmaya açık bu tür eserleri, sanat konusunda yeterince yetkin olmayan kurumların değerlendirmesine bırakmak ciddi sorunlar ortaya çıkarabilir. Bütün bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda sanat eserlerini inceleme yetkisinin uzman bir kuruma bırakılması gerektiği görülmektedir.

Çalışmamızda hedeflediğimiz amaç edebiyat ve sanat eserlerinin denetiminde gerekçelendirmenin önemi ve yetkili kurumların mahkemeler olmasının oluşturduğu sorunlar ve eksikliklerinin tespitidir. Ancak bu şartlar sağlandığında insan haklarına aykırılık teşkil etmeyecek sansür kararlarının verilmesi sağlanabilir.

Anahtar Sözcükler: Sansür Kararları, İfade Özgürlüğü, Mahkemelerin Sansür Konusundaki Yetkileri, Eserlerin Denetimi

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Fikir ve sanat eserlerinin denetimi söz konusu olduğunda sansür, ifade özgürlüğü, devlet müdahalesi gibi kavramlar gündeme gelmektedir. Sansür ve ifade özgürlüğü kavramlarının önemi, gelişen sosyal medya ağıyla birlikte giderek artmaktadır. Sansür, genellikle hükümetin toplum üzerindeki otoritesini sağlama araçlarından biridir. Kimi zaman bu araç toplum düzeninin sağlanması sebep gösterilerek kullanılmaktadır. Bu durum güncel yaşamda etkisini farklı biçimlerde göstermeye başlamıştır. Bunlardan en dikkat çekenlerden biri otosansürdür. Otosansür genellikle devlet-dışı aktörlerden kaynaklı müdahalelerin yol açtığı önemli bir olgudur.

Eser ve fikir sahipleri, içinde buldukları pazarın değişen siyasi, ekonomik ve farklı bir takım koşullarına uyum sağlamak, yaptırıma tabi olmamak ve kimi zaman da tepki çekmemek için bu yola başvurmaya başlamışlardır. Bu durum, zaman zaman ifade özgürlüğü engelleniyor mu? Yeni fikirlerin ortaya çıkışı durdurulmaya mı çalışılıyor? Gibi soruları gündeme taşımaya başlamıştır. Gerek kişilerin kendilerine uyguladıkları otosansür gerekse bir baskın otorite tarafından uygulanan sansür ifade özgürlüğüne kısıtlama getirebilir.

Bu gibi durumların önlenmesi ve yaşanabilecek kısıtlamaların açıklanabilmesi için T.C. Anayasasının 25. Ve 26. Maddelerinde geçen düşünce ve kanaat hürriyeti zaman içinde değişerek en son haliyle şu şekilde tanımlanmıştır:

Madde 25 [Düşünce ve kanaat hürriyeti]

Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

Madde 26 [Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti]

Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

(Değişik: 3.10.2001-4709/9 md.) Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

(Üçüncü fıkra mülga: 3.10.2001-4709/9 md.)

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

(Ek: 3.10.2001-4709/9 md.) Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.¹

Yukarıda da görüldüğü üzere geçen zaman içerisinde maddelerde, değişiklikler ve eklentiler olmuştur. 26. Madde de meydana gelen değişikliklerin ifade özgürlüğünü sınırlandırmaya yönelik olması dikkat çekiyor.

Bir sanat veya fikir eserine sansürün politik, dini, ideolojik, nefret söylemi, ifade suçu, muhalif baskısı gibi gerekçeler gösterilerek uygulandığını söyleyebiliriz. Burada dikkat çekmemiz gereken bir nokta varsa oda uygulanan sansürün korumaya çalıştığı değerlerin toplum yararını gözeterek saptanıp saptanmadığıdır. Eğer insanların bir şekilde düşüncelerini, tepkilerini ifade ettikleri sanat eserlerine uygulanan sansürler kamu yararını gözeterek değil de egemen çarkın devamlılığını sağlamak, eleştirileri engellemek için yapılıyorsa işte bu noktada ifade özgürlüğüne getirilmiş keyfi bir kısıtlamadan söz edebiliriz. Bu nedenle denetimin sağlanabilmesi için, sansür vakalarının sürekli olarak izlenmesi, kayıt altına alınması ve olası yargısal başvuru yollarının kullanılması atılması gereken önemli adımlardan olabilir.

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik devlet kaynaklı müdahaleler yasama, yürütme veya yargı organı kaynaklı olabilmektedir. İlk aktör olarak belirtilen yasama organının müdahalesi sanatsal ifade özgürlüğünün kullanılmasının önünde engel düzenlemelerin ifade özgürlüğü bakımından sorun yarattığı uzun bir süredir bilinmesine rağmen bu yönde yasal değişikliklerin yapılmaması ile gerçekleşmektedir.²

Devlet kaynaklı müdahalelerin bir ikinci aktörü yürütme organı veya genel olarak idaredir. Anayasa ve yasaların uygulanmasından sorumlu olan bu aktörler sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik önemli müdahalelerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Yürütme organı, yaptığı tüzük ve yönetmelik gibi düzenleyici işlemlerle veya kişiye yönelik ortaya koyduğu bireysel nitelikli işlemlerle ifade özgürlüğüne müdahale edebilmektedir. Bu tür müdahaleler çoğu zaman keyfi biçimde ortaya çıkmaktadır. Sinema filmlerinin veya belgesel filmlerin gösterimi için eser işletme belgesi verilmemesi, tiyatro oyunlarının sahnelenmesinin yasaklanması, gösterim veya sahneleme için salon tahsis edilmemesi idarenin keyfi tutumunun birer göstergesidir.³

Devlet kaynaklı müdahalelerde son aktör yargı organlarıdır. Yargı organları tazminat talepleri veya ceza davaları yoluyla sanatsal ifade özgürlüğüne müdahaleler gerçekleştirebilmektedir. Tazminat davaları özel hukuk gerçek veya tüzel kişileri tarafından hukuk mahkemeleri vasıtasıyla harekete geçirilirken, ceza davaları savcılıklar tarafından düzenlenen iddianamelerin ceza mahkemeleri

tarafından kabul edilmesi sonrasında ceza mahkemeleri vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır.⁴

Yukarıdaki açıklamalar devletin organlarıyla başlayan sansürleme sürecine devlet dışı aktörlerin de idari aşamadan sonra katılmaya başladığını belirtmekte. Örneğin dağıtım ve pazarlama şirketleri, salon sahipleri, bireyler, medya organları, sponsorlar devlet dışı aktörler olarak bu sürece katılımda bulunmaktalar. Yazıda vurgulanan konu devletin sansürü sadece yargı organı yoluyla değil diğer organları kullanarak da gerçekleştirdiği şeklindedir. Örneğin fikir ve sanat eserlerine yönelik kısıtlayıcı yasama faaliyetleri eser sahiplerinde otosansüre sebep olmaktadır.

Devletin fikir ve sanat eserlerini denetlemesi olumsuz ve olumlu her iki açıdan da düşünülebilir. Kişinin siyasi görüşü, siyasi iktidarın medyaya müdahalesine farklı açılardan bakmasına sebep olabilir. Bu konuda önemli olan objektif bir denetim yapılmasını sağlamaktır. Denetleyenlerin veya yazarların siyasi görüşlerine göre değil objektif ölçütlere göre değerlendirme yapmaya çalışmak adil bir sansür uygulaması için gereklidir.

Yargı organlarının eser sahiplerine uyguladığı müdahaleler farklılık göstermektedir: Cumhuriyet savcılıkları tarafından soruşturma açılması, kişilerin gözaltına alınması, dava açılması; ifade özgürlüğünü kullanan kişilere yönelik devlet-dışı aktörler tarafından tazminat davaları açılması ve bu davaların yargı organlarınca kabulü biçiminde ortaya çıkabilmektedir. Örneğin;

Can Dündar'ın 29 Ekim 2008'de vizyona giren ve Atatürk'ün hayatını konu alan "Mustafa" belgeseli hakkında Demokratik Kitle Örgütleri Birliği Platformu Genel Başkanı Ali Behram Şahbudak tarafından Atatürk'e hakaret edildiği iddiasıyla Ankara Cumhuriyet Başsavcılığına yapılan suç duyurusu sonucunda 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun ile 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun'a muhalefet suçları kapsamında soruşturma açılmış ancak soruşturmada "kovuşturmaya yer olmadığına" karar verilmişti. Başsavcılığın kararına karşı suçtan zarar gören kişi sıfatını taşıyamamasına karşın Ali Behram Şahbudak tarafından yapılan itirazı değerlendiren Sincan 2. Ağır Ceza Mahkemesi ise itirazı kabul ederek, Can Dündar'a dava açılmasına hükmetmişti. Yargıtay 9. Ceza Dairesi ise Adalet Bakanlığı'nın kanun yararına bozma talebi üzerine mahkemenin bu kararı ile ilgili bozma kararı vermişti.⁵

Devlet dışı aktörler tarafından açılan davaların yargı organlarınca kabulü söz konusu olmaktadır. Yargı organlarının sanat ve fikir eserleri konusunda karar verirken dava konusu olan ürünün bir sanat eseri olduğu ve sanatçının ifade özgürlüğünü kullanarak bu ürünü oluşturduğunu dikkate almaları gerekmektedir.

Fikir ve sanat eserlerinde gerekçelendirme

Fikir ve sanat eserlerine uygulanan sansür; müstehcenlik, terör örgütü propagandası, kamu görevlilerine hakaret, kişilik haklarına saldırı, kamu düzeni ve genel ahlak gibi kalıp yargılar kullanılarak gerekçelendirilmektedir. Her biri kendine özgü olan sanat eserlerine yönelik yapılan değerlendirmeler onlar gibi özgün olmalıdır. Kalıp ifadelerin arkasına sığınarak verilen sansür kararları yerine detaylandırılmış ve sağlam gerekçeler kullanılmalıdır. Gerekçelerin yetersizliğinin bir nedeni de; anlamları kapalı, soyut ve imgesel olan sanat eserlerine bu konuda yeterince sanatsal birikim sahibi olmayan insanların denetimine bırakılmasından kaynaklanmaktadır.

Gerekçelendirmenin önemi ifade özgürlüğü ve insan hakları kavramlarıyla birlikte daha iyi anlaşılmaktadır. Nitelikli gerekçelendirmeler sansür kararlarında oluşabilecek keyfiliğin önüne geçilmesi için önemli bir etkidir. Önemini vurguladığımız gerekçelendirmenin sağlam temeller üzerine oturtulabilmesi için bu konuda bilgi sahibi insanlar tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir sanat eseri yazıldığı dönem, yazarı, yazarın edebi ve siyasi kişiliğiyle bir bütündür. Eseri, yazarı ya da çevirmeni yargılarken sadece o anki duruma ya da ifadeye değil bütün kompozisyona bakmamız gerekir.

Bu konuda karar vermekte yetkili kişilerin; fikir ve sanat eserleri konusunda bilgi ve tecrübe sahibi, insan hakları ve ifade özgürlüğü kavramlarının bilincinde olan bireyler olması siyasi ve toplumsal etkenlerin sansür kararlarını etkilemesini engelleyebilir. İnsan haklarına aykırılık teşkil etmeyecek yargı kararlarının verilmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

² Siyah Bant-2013

³ Siyah Bant-2013

⁴ Siyah Bant-2013

⁵ "Can Dünder'in 'Mustafa' filmi AİHM yolunda", <http://www.hurriyet.com.tr/kultur-sanat/haber/21424849.asp> (erişim: 05.11.2013)

Yayınlama Özgürlüğü Raporu